

STEEG

Kroniek van een zere plek

Arnold Schalks

Primavera Pers, Leiden 2019

© Arnold Schalks, 2019

ISBN 978-90-5997-291-9

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ontwerp omslag: Arnold Schalks

Druk en afwerking: Wilco Printing & Binding

www.primaverapers.nl

ENTREE

Beknopte geschiedenis van de steeg die geen steeg wilde zijn, die het strikt genomen ook maar ten dele is en die het ten slotte toch werd en bleef.

Lang voordat het Leidse stadhuis zich in de as liet leggen, liep op de plek waar dit verhaal zich grotendeels afspeelt een onopvallend voetspoor over een grasgroene zoom in het middeleeuws vroegstedelijk weefsel van Leiden. Het paadje liep vanaf het Pieterskerkhof dood op de oever van de drukbevaren Leidse Vliet; enerzijds begrensd door de blinde muur van het Faliede Bagijnhof en anderzijds door een van de vele boomgaarden van de graaf van Holland.

Ruim tweehonderd jaar lukte het de graaf zijn groene bezittingen tegen de grondhonger van de groeiende stad te verdedigen, totdat Leiden zich onmiskenbaar tot handelscentrum had ontpopt. De werkgelegenheid zoog nieuw volk aan. Lijmzieders, leerlooiers, vetmelters, pekbranders, ververs en vollers vonden er, steeds dichter opeengepakt, emplooi. Leiden stonk een uur in de wind. Niet langer bestand tegen de erbarmelijke leefomstandigheden forceerde de propvolle binnenstad zich een weg naar buiten. Met tegenzin gaf de graaf een naast het bagijnhof gelegen stuk van zijn boomgaard voor bebouwing prijs. Het eens marginale voetpad werd met veldkeien verhard en – over de overkluisde Leidse Vliet heen – via een brug over de vestegracht, later Rapenburg geheten, op de vijfde stadsuitleg aangesloten. Langs de randen van dat naamloze weggetje verrezen huizen. Eerst van hout, later van steen. Aan de klokkenstoel van de Pieterskerk, die tijdelijk op de hoek van het kerkhof en de smalle doorgang naar het Rapenburg werd geplaatst, ontleende het zes staplengtes brede en vijfenvijftig staplengtes lange boomloze tochtgat zijn naam: Sincte Pietersclocksteghe. Eeuwen van verval, sloop en herbouw verrommelden het – aanvankelijk nog strakke – gelid van voorgevels, resulterend in een ratjetoe van tegen elkaar aanleunende lijstgevels, tuitgevels en trapgevels.

Dit in het gesloten huizenfront van het Rapenburg uitgespaarde gat dient als decor en repoussoir voor de lotgevallen van onze vijf

mannelijke hoofdrolspelers. Alle vijf rond de negentiende eeuwwisseling geboren, ontwikkelden ze zich eerst betrekkelijk onafhankelijk van elkaar. In het interbellum raakten hun levens echter in toenemende mate en op noodlottige wijze onderling verstrengeld, met de Kloksteeg als meervoudig knooppunt. Het geloof in hun eigen gelijk hield ze vooralsnog op de been.

JOOP

Jopie Koutstaels jeugd zou een stuk gerieflijker zijn geweest als de haarwortels op zijn bol niet vanaf zijn geboorte dienst hadden geweigerd. Zijn schoolgang was een lijdensweg. Een pestkoor van klasgenootjes begroette de ongewild onbehaarde kleuter elke morgen op het speelplein met een dreinerig aangeheven 'Stout-kaal, Stout-kaal, Stout-kaal'. Boze tongen beweerden dat Joops haargroei werd gestuit door vaderliefs kwaadaardige, vlakke hand. De vroedvrouw zinspeelde op de mogelijkheid dat haar verlostang de scalp van het jong had afgekneld.

Hoewel haar niets te verwijten viel, geneerde moeder Koutstael zich voor haar zoon. De Schepper had namelijk gemeend Joops weggebleven hoofdhaar te moeten compenseren met een proportionele toename van zijn lichaamsomvang, die Jopie het voorkomen van een kermisattractie verschafte. Al te best begreep ze de schok die zijn afwijkende postuur en dorheid bij vreemden teweegbracht. Buren verboden hun kinderen met Jopie te spelen, zowel bevreesd voor zijn kracht als uit angst dat zijn kaalheid op hun kroost zou overslaan. Aanvankelijk kostte het ook Joops móeder moeite om zich over de weerzin tegen haar enig kind heen te zetten. Daarom streed ze des te vuriger om hem voor uitsluiting te behoeden. Maar hoe ze zich ook inspande om het gerucht te ontkrachten dat Joop aan een besmettelijke ziekte leed, het handjevol brengmoeders op het schoolplein bleef collectief het hoofd afwenden als zij en Joop aan de poort verschenen.

Op zoek naar een oplossing raadpleegde ze een huidarts met een vooruitziende blik. Die was ervan overtuigd dat de vergaande dorheid te wijten was aan onderstraling. Zijn redenering en conclusie waren helder: zonlicht stimuleert de aanmaak van de voor de haargroei bevorderlijke vitamine D, dus zet het joch wat vaker blootshoofds in het zonnetje.

De eerste keer dat moeder Koutstael haar zoon aan direct zonlicht blootstelde, was meteen de laatste. Wat van een afstand leek op haargroei, bleken bij nader inzien opgekrulde schilfers die zich

van Joops hoofdhuid hadden losgemaakt. Er had zich een onsmakelijke tonsuur van fijne vochtblaasjes op het krijtwitte kinderhoofd gevormd. Joop was op het randje van het bewustzijn beland. Ontzet droeg moeder Koutstael het bijkans ontzielde kinderlijf naar de beschutte keuken. Vol zelfverwijt depte ze Joops geschubde kruin met in warme reuzel gedoopte watten.

MICHA

In 1879 trokken Levi Kan en Rebecca Kan-Cohen vanuit het Gelderse Lochem naar Leiden om in het winkelhuis aan de Kloksteeg 3 een bakkerij te beginnen, die de bescheiden Leidse joodse gemeenschap van brood en banket zou voorzien. Micha was hun eerste zoon.

Toen Micha vijf jaar oud werd, vond moeder Rebecca het de hoogste tijd om hem met zijn één jaar jongere, anderhalve kop grotere broer Daniil op school te doen. Vader Levi had zijn handen vol aan de bedrijfsvoering en liet de schoolkeuze over aan zijn vrouw. Rebecca had bewaarscholen in de directe omgeving van de Kloksteeg bezocht, maar alle vanwege hun christelijke grondslag afgekeurd. Bij gebrek aan een joodse variant viel haar keus op de Openbare Gemeentelijke Bewaarschool aan de Zesde Groenesteeg. Dat haar zoons zich daar moesten zien te redden tussen kroost uit de diepe onderklasse, beschouwde ze vanuit opvoedkundig perspectief als een pluspunt.

Voor Micha en Daniil betekende de schoolgang een flinke voettocht van tweemaal daags dertig minuten over het voornamen Rapenburg, het stille Steenschuur, de bedrijvige Nieuwe Rijn en vervolgens, na een druk stukje Hooigracht, rechtsaf de windtunnel in van de Eerste Groenesteeg, langs de enkele gaslantaarn die nog weleens uitwaaide. Dan over de grijsgroene waterspiegel van de Middelste-gracht waarop verdubbelde, met groente beladen schuiten voor de conservenfabriek van Tieleman & Dros dobberden. Vervolgens via hoge rug van de Lourisbrug de Herengracht over, met in het linker-verschiet het topje van de schoorsteen der Stedelijke Lichtfabrieken die een oneindige grauwe rups de hemel in stuwde, almaar recht-door tot nét voor het bruggetje naar de begraafplaats.

Rebecca had haar zoons de eerste dag naar school geloodst. Voor de terugweg en de rest van hun schooltijd waren ze op hun geheugen aangewezen.

Op leren schoenen en in korte broeken mengden de broertjes zich onder de veelal in lompen gestoken en op klompen rondklossende kinderschaar. Als heldere bakens deinden ze tijdens het speelkwartier op het schoolplein mee in een kolk van grijs, hun onberispel-

lijke tongval nog onaangedaan door de plaatselijke gewoonte om de letter r in de huid te smoren. De hoofdhuizen die ze mee naar huis brachten, verzoop Rebecca 's nachts onder in petroleum gedrenkte windsels. De volgende schooldag werd de damp die opwalmde uit hun in huisbrandolie gemarineerde koppies opgeteld bij de verstikkende geursom van het kleutercollectief.

Micha bleef klein voor zijn leeftijd. Het leek alsof de bouwstoffen die primair voor zijn lijf bedoeld waren, werden omgeleid voor de ontwikkeling van zijn brein. Het lot leek vader Levi een voet dwars te hebben gezet door zijn oudste zoon en gedoodverfde opvolger net dat éne gen te onthouden dat van hem een meesterbakker had moeten maken.

BEN

Franz Joseph Kasserer was hoogstens een molecuul in de zaadbal van korporaal Ben Kasserer toen deze in het jaar 1894 besloot naar zijn vaderland terug te keren. Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger verleende Ben eervol ontslag en gunde hem een bescheiden gratificatie voor betoonde moed. In Batavia monsterde hij met een handvol afzwaaiers aan op een schip dat hen in eenentwintig dagen met een lading zeepost naar Amsterdam zou brengen. Bij het passeren van de vaargeul tussen Suez en Port Said begon hun zwakke soldatenvlees op te spelen. Met sterke verhalen over hun hoogsteigen viriliteit joegen de repatrianten elkanders hormoonhuishouding aan. Gistend tot in hun diepste vezels monsterden ze in Amsterdam af en haastten ze zich naar de binnenstad om zichzelf te trakteren op een beestweekeinde in de Mokumse bordelen. Toen ze hun zaad tot de laatste klodder hadden verpompt, omhelsden ze elkaar moe, maar voldaan, om vervolgens naar alle windstreken te verwaaien. Ben ontving op vertoon van zijn militair paspoort een gratis treinkaartje naar Leiden. De lokettist had moeite om de bebaarde woesteling te herleiden tot het blotebillengezicht op het getoonde identiteitsbewijs.

In zijn geboortestad bracht Ben zijn ouders in verlegenheid met zijn onaangekondigde terugkeer. In ruil voor een wekelijkse duit in de pot waren de oudelui bereid om hun vlees en bloed voor onbepaalde tijd als logé aan de Diefsteeg te dulden. Maar betaald werk lag niet voor het oprapen. Om zijn kans op een baan te vergroten schoorburger Ben zijn baard af.

Een kennis van een kennis uit Soerabaja bezorgde Ben een betrekking als bordenwasser in café-restaurant Buitenzorg aan de Witte Singel. Om de krappe kas van zijn ouders te ontzien, voedde Ben zich met de etensrestjes op de borden die de bediening na het afruimen door het doorgeefluik de keuken in schoof. Het ontbijt sloeg hij over. Nadat de uitbater hem na drie maanden had vervangen door een goedkopere kracht, werkte hij korte tijd als nachtwaker bij de Stedelijke Lichtfabrieken. Omdat ook die betrekking onvoldoende zekerheid bood, besloot Ben te solliciteren bij de Leidse politie. Met

zijn militaire antecedenten kon hij direct aan de slag. Twee jaar na zijn repatriëring begon hij zijn loopbaan in de rang van agent der 3e klasse, belast met de controle op de Invordering der Hondenbelasting alsmede toezicht op de muilkorving van bijtgrage honden. Ben was 26 jaar oud en in de bloei van zijn leven. Hij had een marsconditie waaraan menig collega een puntje kon zuigen, een vaste aanstelling en een bescheiden, maar stabiel traktement. Agent Ben Kasseler met kraagnummer 53 mocht er wezen.

JOOP

Jopie Koutstael had beslist geen hekel aan inzepen, maar na drie jaar onder zijn niveau bij verschillende coiffeurs te hebben gediend, besloot de leerling-kapper voor zichzelf te beginnen.

Het had hem drie jaar eerder moeite gekost om een leermeester te vinden. Twee weken achtereen had hij met afgenomen pet het zonder uitzondering fors besnorde Leidse kappersgilde verzocht om praktijkervaring. In week één durfde geen kappersbaas het met hem aan: dat kale buitenbeentje zou de clientèle wel eens kunnen afschrikken.

De tweede week had Jopie meer succes. Een rooms-katholieke kapper op het Levendaal bood de sollicitant een kans omdat de patroon Joops ouders uit de parochie bleek te kennen. Het zou hem niet berouwen. Een van zijn stamklanten informeerde schamper of de kale leerling wellicht bij een scheeroefening met het mes was uitgeschoten, een ander gaapte Joop via de kapspiegel aan alsof een exotisch dier hem stond in te zepen. Maar het overgrote deel van de klanten raakte gehecht aan de potige pupil. Zijn afwijkende fysiek werd zijn troef. Binnen een half jaar beschouwden de klanten Jopie als mascotte van de zaak en stonden ze erop door hem te worden ingezeept of gewassen. Het fenomeen Koutstael trok zelfs nieuwe klanten aan. Maar Joop wilde geen tijd verspillen aan zelfgenoegzaamheid. Hij wilde verder en hogerop. Op zijn tweede leerplek werd hij met open armen ontvangen. Onder het bewind van zijn derde leermeester rijpte zijn plan om de knechtschap te verbreken.

Op vrije zondagen kamde Joop de Leidse binnenstad uit op zoek naar een locatie voor zijn droomsalon. Zijn oog viel op een recent vrijgekomen winkelruimte aan de Kloksteeg, nummer 10, waarin voorheen een pianostemmer was gevestigd. Met de getuigschriften van zijn leermeesters en zijn zelfvertrouwen als onderpand kreeg hij een bescheiden krediet los van een geldschietter; zijn grootmoeder paste de rest van het startkapitaal bij, als voorschot op Joops erfdeel. Begin 1895 huurde hij de begane grond van het pand en richtte er met twee stoelen zijn *Salon voor Scheren en Haarsnijden* in.

De oogst van Joops eerste knip- en scheerseizoen was veelbelovend. De roem die hij als leerling-kapper had vergaard, zorgde voor voldoende klandizie om zijn salon de winter door te helpen. Dankzij zijn gunstige ligging binnen het Leids academische speelveld bouwde Joops salon een trouwe klantenkring op van studenten, plaatselijke notabelen en hooggeschoolden. Bij het lustrum van zijn bedrijf had hij voldoende kapitaal vergaard om zijn lening af te lossen. De jubilaris had zijn salon inmiddels omgedoopt tot *Atelier voor Fijn Haarwerk* en zijn assortiment verbreed met scheermesjes, parfumerieën, zepen, eau de cologne, haarborstels en kammen.

MICHA

Op de Openbare Lagere School der Eerste Klasse aan de Aalmarkt vielen Micha en Daniil Kan minder op tussen de leeftijdgenootjes van hun stand. Micha had zich ontwikkeld tot een schriel introvert jong dat zich afvroeg of er ongezien iets veranderde in de koektrommel zodra hij het deksel sloot. Zijn tobberige blik werd omlijst door donker kroezig haar dat vanuit een scheiding rechts langs zijn slapen neerkabbelde. Houterig in zijn bewegingen, werd hij gemeden tijdens het speelkwartier.

Daniil, een jaar jonger maar een krullenkop groter, was mollig, beweeglijk, met prikogen in zijn bolle toet; charmant en ongekend populair bij zijn schoolvriendjes.

Micha verslond de lessen in taal, rekenen en vaderlandse geschiedenis. Moeder Rebecca en vader Levi voerden hun oudste zoon op als lichtend voorbeeld voor Daniil en zijn jongere zusjes Judith, Lena en Esther. Alleen Micha's linkshandigheid achtten ze minder voorbeeldig. Met een oplopend scala aan beloningen probeerde Rebecca de afwijking van haar oudste zoon in dit vroege stadium te corrigeren. Eerst met het vooruitzicht op een lange broek, daarna door achtereenvolgens een vulpen, een kompas en een zakmes te beloven. Toen die strategie niet bleek te werken, ging ze over op hardere maatregelen, zoals tikken met de liniaal op de foute hand. Maar Micha's in aanbouw zijnde brein bood weerstand en vertikte het om zich om te polen.

Na schooltijd werden Micha en zijn broertje beneden in de bakkerij verwacht, hun drie zusjes in de winkel. Daniil vierde het einde van de lesdag als een bevrijding. Na een regime van stilzitten en armen-over-elkaar mocht hij zijn handen eindelijk ongestraft laten wapperen.

Micha wist zich geen raad. Dat joodse joch dat op zijn rapport een 'uitmuntend' voor lezen en schrijven had, kreeg een steeds grotere hekel aan de verplichte uren in de smoorhete bakkerij met de akoestiek van een abattoir, waarin zijn twee linkerhanden blijkbaar niet konden worden gemist. Met het dichtknopen van zijn bakkersjasje

schakelde hij zijn verstand uit en bracht hij zichzelf stapsgewijs in een staat van halfslaap. Alleen het vooruitzicht op de aansluitende uren boven de boeken maakte het handwerk in de broeierige biotoop van boter, bloem en gist draaglijk.

Tandenknarsend merkte hij hoe zijn droom om later door te leren stukje bij beetje opging in de rook van de broodoven in de benauwde bakkerij. 'God, laat me niet tussen de broden eindigen', dacht hij dan, en even vaak had hij spijt van die gedachte. Bekneld tussen het ijs van zijn plichtsbesef en het vuur van zijn academische ambitie ontwikkelde hij een ongemakkelijke mengvorm van ongerichte haat en zelfhaat.

Niet bezwaard door de druk die Micha als oudste zoon van bovenaf ondervond, had Daniil zijn bakkerstalenten ontdekt en plezier in het ambacht gekregen. Alles wees erop, dat niet Micha, maar zijn jongere broer voor bakker in de wieg was gelegd. Vurig hoopte Micha dat dat besef ook tot zijn ouders door zou dringen, maar die overduidelijke variant leek maar niet in hun koppen op te komen.

Micha haatte kneden. Hij kreeg er kramp van in zijn vingers, die soms uren aanhield. Een doffe zenuwpijn die optrok tot tussen zijn schouderbladen en hem 's avonds van zijn lectuur afhield. Hij gaf het toe: hij was van nature een zitter. Volgens moeder Rebecca wel een verkéerde zitter: de rug gekromd, het hoofd voorover tussen de opgetrokken schouders. Moeder had waarschijnlijk gelijk, maar Micha vergat eraan te denken hoe hij zat als hij las.

Sinds hij een bladzijde om kon slaan, had Micha erop los gelezen. Daniil, met wie hij een zolderkamertje deelde, klaagde dat hij 's avonds niet kon inslapen bij het licht van de leeslamp die Micha vaak ver na middernacht uitdeed. Of het nu aan het licht lag of aan de kwaliteit van zijn ogen, op zijn achtste werd Micha een brilletje aangemeten. Zijn taalbegeerte nam er alleen maar door toe. Elk nieuw geleerd woord was landwinning voor de geest.

Rebecca had moeite met de leeshonger van haar oudste zoon. Zij vreesde dat zijn obsessie voor alles wat gedrukt stond, zijn geestelijke ontwikkeling zou ontregelen. De tijd die hij met lezen verdeed, kon hij beter in de winkel of in de bakkerij besteden, punt uit! Ze stelde een rooster met verplicht leesvrije uren op, maar had het te druk

om te controleren of Micha zich aan die rantsoenering hield. Voor de zekerheid liet ze al het leesbare, behalve het *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, achter slot en grendel verdwijnen. De boeken die oom Simeon regelmatig uit Den Haag meebracht, werden sowieso al vóór het uitpakken uit de roulatie genomen. Maar de maatregel had weinig effect zolang Daniil wist waar Rebecca de sleutel van de kast verstopte. In ruil voor het maken van zijn huiswerk bleef Daniil zijn broer de onderschepde lectuur toestoppen op voorwaarde dat hij ze ónder de dekens bij het licht van een zaklamp zou lezen. *Gullivers Reizen* en *De lotgevallen van Huckleberry Finn* verruimden Micha's geest. Hij vroeg oom Simeon stiekem om meer. Toen de ondermijning van het moederlijke gezag aan het licht kwam, nam Rebecca een radicalere maatregel: elke dag vóór het avondeten moest Micha zijn bril inleveren. Pas na het ontbijt kreeg hij hem retour. Vanaf dat moment begon Micha zich te ergeren aan futilliteiten, met als meest opmerkelijke twistpunt de draairichting van de closetrol op het toilet.

De houder zat ter rechterzijde van de potzitter tegen de muur geschroefd. Volgens Micha moesten wc-rollen vanuit die positie linksom draaien. Het profiel van de rol met afhangend beginvel diende voor de potzitter dus de letter p te vormen. Een ezelsbrug die zelfs een zwakbegaafd gezinslid moest kunnen onthouden. Voordeel van die draairichting was, dat het beginvel door de schaduwwerking bij opvallend licht ook zonder bril makkelijk te onderscheiden was.

Onvermoeibaar corrigeerde hij de q-stand waarin met name Rebecca lege rollen verving. Micha's poging om de relativiteit van zijn ophangtheorie te verduidelijken door te betogen dat de boel moest worden gespiegeld indien de rolhouder ter linkerzijde van de potzitter hing, dat in dat geval de juiste draairichting rechtsom was en het zijaanzicht een q moest vormen, had de verwarring alleen maar vergroot. Hij was er ten slotte in geslaagd zijn broer en zusjes onder zware pressie voor het p-kamp te winnen, maar zolang Rebecca en hij de enigen waren die zich om het rolbeheer bekommerden bleef de richtingenstrijd onbeslist.

Een andere onhebbelijkheid van Micha was dat hij er een gewoonte van maakte om gezinsleden die zich verspraken in de rede te vallen. In zijn brilvrije uren had hij de theorie ontwikkeld dat taalfou-

ten kwaadaardige krachten opriepen, die de werkelijkheid konden ontwrichten. Binnen dat denkraam vormde elk slordig uitgesproken woord of elke verhaspeling een acuut gevaar. Voor hem voelde het alsof elke klankerosie of weggemoffelde medeklinker de lijmlaag aantastte, die de dingen bijeenhield. De kosmische hechting was in het geding. Zijn drang om direct corrigerend op te treden was dan ook onbedwingbaar; zijn zucht om de wereld voor mogelijk onheil te behoeden even onrijp als oprecht.

De woorden waarover hij viel waren op zich onschuldig, maar volgens Micha kon er een tijdbom tikken onder elke lettergreep. Zijn zorg werd weggelachen. Om hem te jennen sloeg Daniil hem met 'poszegel', 'haddoek' en 'zaddoek' om de oren. De gezusters Kan bleven onverdroten 'na schoow' gaan als ze naar school gingen. Wat Levi in de bakkerij kneedde werd verplat tot 'broodeeg'. Moeder Rebecca sleet haar werkdagen halsstarrig in de 'winkol', punt uit!

Micha's chronische chagrijn sloeg over op de rest van het gezin. De spanning aan de eettafel was regelmatig te snijden. Elke verspreking kon de vlam in de pan doen slaan. De situatie werd onhoudbaar. Op aandringen van vader Levi, die zich nogal eens versprak, schortte Rebecca de bril-inname op.

BEN

Met de gedrevenheid waarmee hij hondenbelastingontduikers opspoorde, ging agent Ben Kasseler op zoek naar een echtgenote. Zijn verlanglijst telde twee punten: zijn ideale vrouw moest in staat zijn een vouw in zijn uniformbroek te persen én bereid zijn hem op termijn een zoon te bezorgen.

Elke vrouw die Ben op zijn voettrondes tegenkwam, werd gewikt en gewogen. Op veilige afstand mat hij de breedte van haar heupen, de flinkheid van haar schouderpartij en het vermogen van haar onderarmen om kilo's kind te tillen. Zelfs tijdens het verbaliseren hield hij een oogje open voor het mogelijk opduikende ideale moederdier. Het liep anders: Ben leerde zijn toekomstige echtgenote kennen bij de zesde halfjaarlijkse verzoelbeurt van zijn dienststappers.

Schoenmaker Niek Balneger bezat het alleenrecht op de verzoling van het Leidse politieschoeisel. Zijn zaak bevond zich halverwege de Kloksteeg op nummer 11, schuin tegenover Koutstaels kapsalon. Toen Ben op een fraaie zomerochtend zijn verzoelde winterschoenen kwam afhalen, was Balneger zelf voor zaken onderweg; Ben werd bediend door Balnegers oudste dochter. De jonge vrouw had de agent bij binnenkomst verlegen toegeknikt. Als een bonte bloem stak ze af tegen de bruintonen van het winkelinterieur. De huid van haar blanke nek vormde een scherp contrast met het gelooide leer van de koopwaar die haar omringde. Ze had haar blonde vlecht in een krans rond haar hoofd gespeld.

Ze verdween met Bens afgiftebewijs naar achteren en verscheen even later met twee, met de veters aan elkaar geknoopte zwarte reuzenschoenen. Ben bevestigde dat het de zijne waren, keurde het lapwerk de afgesproken beloning waardig en overhandigde Balnegers dochter het gepaste bedrag in munten. Bij de overgave van het geld lijnden de kommen van hun handen niet. De gulden, de twee kwartjes, het dubbeltje en de cent stuiterden via de toonbank op de grond. Opgewonden roffelde de piek een paar maten na op de planken vloer. De beweging van de vrouw stokte, ze staarde Ben aan met een blik alsof ze een uitbrander verwachtte. Daarna bukte ze zich en

wierp de bijeengegreaide munten ongesorteerd in de geldla. Na een gestameld excuus vluchtte ze weg.

Het kostte Ben moeite om toe te geven dat Balnegers dochter indruk op hem had gemaakt. Haar frêle gestalte voldeed in geen enkel opzicht aan de ferme criteria die hij voor zijn ideale moeder had opgesteld, maar Ben had gevoeld hoe het tegendeel – haar kwetsbaarheid – hem had opgewonden. Haar bleue blik had een dier in hem gewekt. Niet het dier dat zijn daden als rekrut in Indië had gestuurd. Niet het behoedzame, desnoods genadeloze beest dat zich tijdens patrouilles in het broeierige, verraderlijke oerwoud alleen had bekommerd om het redden van het vege lijf. Nee, in hem was een weker, minzamer dier ontwaakt, dat zich in dienst stelde van het voortleven in de ander. Een aangename drift tot voortplanting nam bezit van Ben. De hinderlaag waarin hij hoopte te lopen, lag in de vochtige zachtheid van de vrouwelijke schoot.

De sensatie van de ontmoeting met de schoenlappersdochter hield Ben dag en nacht bezig. Om die herinnering levend te houden, trok hij 's nachts zijn vers verzoalde winterschoenen aan. De stoere diender wist zich geen raad met de stuwkracht van zijn week verlangen. Afwisselend gehinderd door vlagen van paarlust en zelfverachting, zon hij op middelen om het object van zijn begeerte weer te zien. Een half jaar wachten op een nieuwe verzoalbeurt was onverteerbaar.

De keren dat Ben op zijn rondes de schoenmakerij passeerde, kon hij niet nalaten zijn neus tegen de winkelruit te drukken. Vaak benam een drom klanten hem het zicht op het interieur. De slaagkans van het door Ben gewenste rendez-vous werd bepaald door een tweeledige factor: de gelijktijdige afwezigheid van andere klanten én die van vader Balneger zelf. Een zeldzaamheid, zo bleek uit Bens systematische peilingen.